

Kłodziński, Abdon

Sprawozdanie z literatury historycznej czeskiej (1900-1907)

Przegląd Historyczny 7/2, 241-253

1908

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Sprawozdanie z literatury historycznej czeskiej.

(1900 — 1907)

(Dokończenie).

Opracowania historyczne ogólne i monografie.— Po Palackým żadne pióro czeskie nie zdobyło się na napisanie obszerniejszej historii Czech; dopiero podjął się tego prof. niemieckiego uniwersytetu w Pradze A. Bachmann¹⁾, który, jak to już zaznaczyliśmy, stoczył z poglądami Palacký'ego na dawne pomniki historyczne czeskie ostrą walkę. Przedstawienie wypadków doprowadził Bachmann do r. 1526, t. j. do chwili, której sięga także słynna historia czeska Palacký'ego. Tom pierwszy, zamknięty na r. 1400, oceniła nawet krytyka niemiecka ujemnie—szczególniej ciągle uszczypliwe wycieczki przeciw Palacký'emu nie znalazły uznania; wątpliwem jest też, czy historia Bachmanna osiągnie takie znaczenie, jakie przypadło w udziale historyi Palacký'ego. Główny podział historyi w przedstawieniu Bachmanna opiera się na okresach dynastycznych, w które autor wciągnął ustępy o wewnętrznym ustroju czeskim. Skonstatowano, że w ustępach tych nie przyniósł nic nowego, chociaż studia Čelakowskiego i Lipperta mogły być niejedną szczegółów wyjaśnić. Co się tyczy prawieku, przyjął autor wyniki badań Piča, a nie użytkował całkowicie sprzecznych z nimi wyników badań Buchteli i Niederlego. W tomie 2, doprowadzonym do r. 1526, a obejmującym wielką epokę husycką, okazał się autor jednostronnym, zwrócił bowiem uwagę tylko na narodowy pierwiastek w ruchu husyckim, zupełnie zaś niedostatecznie przedstawił jego stronę ideową pod względem religijnym i społeczno-politycznym, choć rozporządzać mógł w tej mierze bogatą literaturą. Wogóle z literaturą postępuje sobie autor dość dowolnie, coby było usprawiedliwione, gdyby ją opanował, ale tak nie jest. Główny zarzut, jaki uczyniono Bachmannowi, mieści się w tem, że dzieło jego brak jednolitości, że

---

¹⁾ Geschichte Böhmens, T. I. do r. 1400—wyszedł w r. 1899, str. 911; T. II do r. 1526, wyszedł w r. 1906, str. 849; wydawnictwo: Geschichte der europäischen Staaten—Golza, (obsz. rec. I. T. B. Bretholza, zob. w Mit. d. Inst. f. d. oest. G. F., XXII, r. 1901).

mianowicie w jego przedstawieniu wypadki polityczne wcale się nie schodzą z odpowiednimi wypadkami kulturalnymi, że jedne z drugich nie wypływają, a skutkiem tego nie dają jednolitego ani wiernego obrazu historii narodu czeskiego.—Popularne dzieje Moraw napisał na podstawie literatury Rudolf Dvořák¹⁾; jedynie nowe wiadomości, oparte na materiale źródłowym, spotykamy tam w okresie r. 1792 — 1848, gdyż właśnie z zakresu tej epoki brak literatury historycznej. Materiał ten stanowią protokoły i akty sejmowe morawskie, które zresztą autor zregrestrował w osobnym wydawnictwie²⁾, a które pozwoliły mu odtworzyć stosunki finansowe z pomienionych lat na Morawach. W przedstawieniu rzeczy autor doszedł do r. 1848;—krytyka dwojako wyraża się o wartości jego historii: jedni ją chwala, inni gania.—O większej pracy Denisa wspomnieliśmy na innym miejscu (we wstępie); pozostaje jeszcze do zaznaczenia księga 8 i 9 dziejów nowoczesnych pióra J. Prášeka³⁾. Księga VII w 2 tomach objęła panowanie ces. Józefa II, księga IX panowanie ces. Leopolda II w stosunku do dziejów czeskich i morawskich.

W zakresie monografii czysto historycznych można stwierdzić u Czechów dość znaczne ubóstwo, tak np. prace specjalne, dotyczące prawieku i pierwszych wieków historycznych, obracają się głównie w sferze zagadnień archeologicznych, lub też krytyki najdawniejszych pomników źródłowych, o czym pisaliśmy wyżej. Wspomnimy tu jeszcze rozprawkę R. Dvořáka⁴⁾, w której doszedł on do wyników, że Bojowie przyszli do Czech nie z Galii, ale z pierwotnej swej ojczyzny azjatyckiej, że Tektosagowie nigdy nie byli osiedleni na Morawach i że o napływie Kotinów do Moraw nic się nie da pewnego powiedzieć. Ulubionym zagadnieniem z doby historycznej przed X w. jest sprawa Cyryla i Metodego i związanego z nimi kultu religijnego słowiańskiego. Z naszych historyków i Brückner i śp. Potkański zabierali w tej materii głos. Z historyków czeskich V. Jagič⁵⁾ dał biografię apostołów słowiańskich z Tessaloniki, omówił powstanie głagolicy i cyrylicy, oraz historię tłumaczenia Pisma św., roztrząsał też pytanie co do ojczyzny kościoła słowiańskiego, której szuka się obecnie w Macedonii pomiędzy Tessaloniką a Adrianopolem. Fr. Pastrnek⁶⁾ usiłował zebrać wszystkie dane źródłowe i literackie do kwestyi kultu słowiańskiego; mimoto w wielu rzeczach nie daje wyczerpującej odpowiedzi. Przyjmuje, że kolebką pomienionego kultu jest Macedonia, przeciw Miklosichowi, który ją widzi na Węgrzech; rozważa dalej czy i kiedy zapanował obrządek słowiański w Czechach i oświadcza się prze-

¹⁾ Dějiny Moravy (Berno 1899—1905), wyszły w zbiorze „Vlastivěda“.

²⁾ Jednání sněmoů moravských v letech 1792—1835; Berno 1904.

³⁾ Dějiny Čech a Mor. nové doby, ks. 8, w 2 tomach, str. 491 i 377, Praga 1903—1904, Ks. 9, t. 1, str. 282, Praga 1904.

⁴⁾ Kdy asi Keltové zabrali sídla v Čechách a na Moravě (Čas. Mat. M. T. 24).

⁵⁾ Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Wiedeń 1900, Pam. Ak. Um., 2 zeszyty.

⁶⁾ Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. Praga 1902.

ciw wywodom Spangenberg'a (ob. wyżej str. 126), utrzymując, że Bożywój otrzymał chrzest od Metodego; podkreśla też wątpliwe pytanie, czy Bożywój był istotnie pierwszym chrześcijańskim ks. czeskim. Z nowszych prac czeskich o tym przedmiocie notujemy prace: Fr. Příkryla¹⁾ i Fr. Šn opek'a²⁾, oraz zwracamy uwagę na t. XXVIII Archiv für slavische Philologie (r. 1906), który w całości poświęcony jest rozbiorem studyów rosyjskich i polskich nad sprawą Cyryla i Metodego. Jest jeszcze drugie zagadnienie z tej doby, które szczególnie zajmuje historyków czeskich, a nawet i polskich (Potkański), t. j. sprawa założenia biskupstwa praskiego i kwestya jego obszaru. K. Uhlir z³⁾ łączy fundacyę bisk. praskiego z aktem uwolnienia kościoła czeskiego od zależności biskupstwa ratybońskiego (bisk. Wolfgang), a to na podstawie biografii Otlocha; Spangenberg⁴⁾, omawiając podrobiony list Jana XXII, pozwalający na założenie biskupstwa praskiego, stwierdza, że Kosmas zużytkował już podrobiony list. Pekař zaś twierdzi, że Kosmas sam list sfabrykował; Uhlirz wogóle nie wierzy wiadomościom Kosmasa w tym względzie, a przytoczony przez Kosmasa dokument z r. 1086, w którym powiedziano, że biskupstwo praskie potwierdzone zostało przez papieża Benedykta i ces. Ottona pierwszego,—rozumie tak, że mowa jest w nim o Benedykcie VII—i Ottonie II. Dokument z r. 1086, ces. Henryka, jest dlatego ważny, że zawiera wiadomość o rozciągłości biskupstwa praskiego w czasie fundacyi. Zajmuje się nim J. Kalousek⁵⁾, broniąc jego autentyczności u Kosmasa przeciw Bachmannowi (Mittl. d. Inst. f. d. oest. G.-F. T. 21, r. 1897), stwierdzając, że rozporządza odpisem dokumentu innym, niż Kosmas, a znajdującym się w Monachium; występuje też przeciw pracy Potkańskiego („Kraków przed Piastami“⁶⁾) i dowodzi, że rzeczywiście biskupstwo praskie w chwili fundacyi obejmowało część Węgier i Polski (Małopolski). Pekař⁶⁾, zgadzając się na wyniki pracy Potkańskiego (Kwart. hist. r. 1903), że granice biskupstwa praskiego od strony polskiej są właściwsze w w. XI niż X i dodając, że granice południowe tylko w pierwszej połowie XI w. są możliwe, oświadcza się przeciw wywodom Kalouska, które tylko co do granic zachodnich i północnych są do przyjęcia. Skoro omawiany fundacyę biskupstwa praskiego—wspomnijmy i o nieco późniejszej fundacyi bisk. ołomunieckiego, którą Antoni Breitenbach przedstawił⁷⁾, jako od początku swego zależną od biskupstwa praskiego, a więc od r. 1062, i zajął się kwestyą, kto oba biskupstwa w XI i XII w. ob-

1) Sv. Cyrill a Method v upominkách památek starožitných na Moravě, Kromieryž 1905, str. 110.

2) Studie cyrilomethodějské. Berno 1906, str. 170.

3) Die Errichtung des Bistums Prag (M. V. D. T. 39 r. 1900—1901).

4) Die Gründung des Bistums Prag. (Hist. Jahrb. r. 1900).

5) O listině císaře Jindřicha z r. 1086, etc. (Č. Č. H. T. VIII, r. 1902).

6) Č. Č. H. T. X, r. 1904.

7) Die Besetzung der Bisthümer Prag u. Olmütz bis zur Anerkennung des ausschliesslichen Wahlrechtes der beiden Domkapitel (Z. D. V. T. VIII, r. 1904).

sadzał. Otóż od początku XI w. da się stwierdzić wolny wybór kapituły w biskupstwie praskim; księciu pozostawała tylko inicjatywa i potwierdzenie wyboru, a wpływ księcia rośnie dopiero w drugiej połowie XII, ale rychło, bo już z początkiem XIII, wrócono znowu do wolnego wyboru (bisk. Daniel.). Biskup ołomuniecki natomiast od samego początku (1062) zawdzięczał swą godność jedynie księciu, a dopiero od 1207, wyborowi kapitulnemu. Przegląd epoki przed końcem X w. zamykamy, wspominając o pracy historycznej K. Uhliřza¹⁾, w której rozpatruje on dwie wyprawy wojenne ces. Ottona II do Czech w latach 976 i 977.

Wiek XI i XII nie mają szczęścia u historyków czeskich. Dopiero sławne rządy Ottokara II z w. XIII pociągnęły ich pióro. Do XII w. odnosi się drobna praca A. Žáka²⁾, znanego nam już wydawcy korespondencji opata ze Steinfeldu, Andrzeja (ob. wyżej str. 124). Omawia on w niej stosunek, zwłaszcza majątkowy, konwentu premonstrańskiego w Pernegg, na granicy morawskiej (zał. w r. 1153), do takiegoż konwentu w Geras, położonego w sąsiedztwie, na granicy dolno-austriackiej. Na początek XIII w. przypada także osnowa pracy Jar. Golla³⁾; jest to rozbiór Złotej Bulli, (przywileju bazylejskiego z 26 wrześ. 1212), wystawionej dla Czech przez Fryderyka II. W bulli tej znajduje się zdanie nader ważne o wyborze króla czeskiego, ale niejasno stylizowane; Bachmann tłómaczył je, że prawo wyboru było przyznane tylko dynastji, Goll twierdzi przeciwnie, że przyznano je narodowi. Cytujemy to zdanie: cesarz oświadcza: ...ut quicumque *ab ip̄s̄is* (Przemysłidzi—czy Czesi?) in regem electus fuerit, ad nos.. accedat, regalia debito modo recepturus. Tenże sam autor, Jar. Goll⁴⁾, znawca czasów Ottokara II, rzuca w małym opracowaniu szereg uwag, które nie są obojętne dla historyka polskiego. Oto druga nieudana wyprawa pruska Ottokara II, z r. 1267, miała nietyle na celu udzielenie pomocy Krzyżakom przeciw Prusakom, ile usadowienie się Czechów na Litwie i umożliwienie spełnienia planu założenia wielkiego państwa słowiańskiego pod hegemonją Czech, które miało objąć także i Polskę. Przez zajęcie Litwy spodziewał się nadto Ottokar wywrzeć wpływ swój na Daniela halickiego, którego napróżno usiłował odciągnąć od związku z wrogimi sobie Węgrami; napróżno również starał się zerwać stosunki pomiędzy Danielem, a ks. krakowskim. Wałnym poparciem hipotezy Golla jest zwrócenie uwagi na koncesję Klemensa IV. dla Ottokara II, w której papież pozwała mu, w razie wydarcia Litwy z rąk pogan, założyć dla tej ziemi arcybiskupstwo — gdzie?— w Ołomuńcu! Czasów Ottokara II, dotyczy nadto praca M a k s a E i-

¹⁾ Die Kriegszüge K. Otto II. nach Böhmen in d. J. 976 u. 977, (Festschrift d. Ver. f. d. G. d. D. i B. r. 1902).

²⁾ Die Beziehungen d. niederöest. Premonstratenserstifte Geras und Pernegg in Mähren (Z. D. V., T. VI, r. 1902).

³⁾ K výkladu privilegia Fridricha II, pro královstvi české (V. K. Č. S. N., r. 1905).

⁴⁾ K. Ottokars von Böhmen zweiter Kreuzzug (Mit. d. Inst. f. d. oest. G.-F., T. 23, r. 1902).

slera¹⁾, zawierająca monografię potężnego biskupa Olomunieckiego i statysty za Ottokara II: Brunnona v. Schauenburg, który służył planom i celom tego monarchy. Politykę czeską po śmierci Ottokara II aż do wygaśnięcia Przemysłidów przedstawia F. Graebner²⁾, przy czym dochodzi do wielu nowych wyników; historyka polskiego specjalnie powinien zająć ustęp 3, zatytułowany: Krakau und die Wahl Adolfs von Nassau; Meissen und Polen. Praca ta jest pomostem pomiędzy w. XIII i XIV; odnosi się do bardzo ważnych zagadnień, o które zaczął Graebner w swej rozprawie „Rudolf v. Habsburg gegen Otto v. Brandenburg“ (Berlin 1901) i Redlich w pracy swej p. t. „Rudolf v. Habsburg“ (Innsbruck 1903). Dzięki tym trzem pracom niemieckim, jak również dzięki wydaniu przez Nováka formularza bisk. Tobiasza z Bechyny wyświetlona została polityka wielkiego monarchy czeskiego, Ottokara II. Nową literaturę i źródła do panowania Waclawa II. ocenia wydawca formularza biskupa Tobiasza, J. B. Novák³⁾ (zob. wyżej str. 120).

Niewiele też prac historycznych pozostaje do zanotowania z zakresu w. XIV. Schönaich⁴⁾ dał przyczynki do panowania królowej Anny w Czechach († 1313), jako też przyczynki dyplomatyczne do historii Luksemburgów⁵⁾. Czeppan⁶⁾ omówił ze stanowiska wojskowego bitwę pod Crécy (1346), w której zginął Jan Luksemburski; Hahn⁷⁾ wyjaśnił genezę i znaczenie Złotej bulli Karola IV, A. Polák zaś zajął się polityką kościelną Waclawa IV i roztrząsaniem spornych zagadnień, czy papież Bonifacy IX. przyczynił się do złożenia z tronu Waclawa IV⁸⁾, przyczem oświadcza się za zdaniem Weizsäckera, który powiada, że papież zachował się neutralnie, ale właśnie dlatego czyni mu zarzut, gdyż powinien był ratować Waclawa IV na tronie.

Wkraczamy w wiek XV, w okres największej ekspansyi narodu czeskiego,—w dobę husytyzmu, po której nadchodzą niebawem czasy utraty egzystencji politycznej i upadek narodowy. Oczywiście, cały zrab prac obraca się w sferze husyckiej i związanych z nią wypadków politycznych. Najlepszą pracą, zaznamiającą nas z ruchem husytyzmu, jest tutaj studyum Bezolda⁹⁾, pisane jeszcze w r. 1874, a obecnie

¹⁾ Geschichte Brunnos v. Schauenburg (Z. D. V., T. VIII, r. 1904).

²⁾ Böhmische Politik vom Tode Ottokars II, bis zum Aussterben der Premysliden (M. V. D., T. 41 i 42, r. 1903 i 1904).

³⁾ K nové literatuře a nove naleženým pramenům o Václavu II, (Č. Č. H. T. XII, r. 1901).

⁴⁾ Beiträge zur Geschichte der Königin Anna v. Böhmen. (M. V. D., T. 45).

⁵⁾ Diplomatarische Beiträge zur Geschichte der Luxemburger (ibidem).

⁶⁾ Die Schlacht bei Crécy, (Berlin 1906).

⁷⁾ Ursprung und Bedeutung der Goldenen Bulle Karls IV, etc., Wrocław, r. 1902.

⁸⁾ Cirkev. polit. Kr. Václ. IV i Mě-li Bonif. IX, účast na sézas Vacl. IV, r. 1400? Čas. Mat. M., T. XXVIII, r. 1904.

⁹⁾ Friedrich v. Bézold: K dějinám husitství, (Praga 1904, str. XIV+126)

na język czeski przełożone. Pracami pomocniczymi z zakresu doby husyckiej są zestawienia i opisy walk husyckich przez Zapa¹⁾ i Kuffnera²⁾. Przygrywką do walk husyckich były rozruchy w Czechach wschodnich na początku XV w., z których okazuje się, że husytyzm miał podkład w niezadowoleniu stanów względem polityki finansowej kościoła czeskiego; walki rozpoczęły się bowiem od rabunków i napa-
dów na dobra kościelne w dyecezyi praskiej, litomierzyckiej i ołomu-
nieckiej. Przeciw panom i rycerstwu, dopuszczającemu się tych nad-
użyć, wydał papież Jan XXIII bullę w r. 1414; koniec sprawy nie jest
znany. J. Kaloúsek, który się tym zagadnieniem zajął, wiąże epilog
zajścia z napadem na klasztor opatowicki z r. 1415 i przy tej sposobno-
ści poprawia odnośną chronologię kronikarza Hajeka³⁾. Jar. Fikrl⁴⁾
dowodzi w swej pracy, że Czesi na koncylium w Konstancji zajmo-
wali się nie tylko sprawą husycką, ale także sprawami kościelnymi ogólnego
znaczenia. Głównym działaczem był tam biskup litomierzycki
Jan, Stefan Paleč i magister Maurycy, zwany Rvačka; autor omawia
działalność tych osób. Stosunek husytów do soboru Bazyljskiego r.
1431 — 1432 przedstawił przedwcześnie dla historii czeskiej zgąsły
Władysław Hofman⁵⁾ (ur. 1876 † 1903); obszernie wspomnienie
pośmiertne zamieścił o nim Jar. Goll w Č. Č. H., T. X, r. 1904.
Sprawę zależności ideowej Husa od Wiklefa poruszył Fr. Černý⁶⁾,
dochodząc do wyniku, że Hus jest plagiatorem Wiklefa, a cały ruch, jego
imieniem ochrzczony, opiera się nie na nim, lecz na jego poprzednikach
(zapatrywanie Losertha i Flajšhansa). Zarówno metodzie jak i wynikom
tej pracy oparł się Flajšhans, który, jako wydawca dzieł Husa (por. wy-
żej str. 124 i 125) i autor wielu rozpraw o nim, jest kompetentny do
wydania odpowiedniego sądu. — Przechodząc do wypadków politycz-
nych z tej epoki, zaznaczamy pracę Čeneka Pinskera⁷⁾, w któ-
rej tenże, wbrew pracy Kuffnera (zob. wyżej) dowodzi, trzymając się
zresztą przyjętej opinii, że przyczyną klęski husytów w krwawej bi-
twie pod Lipanami (1434) była zmyślona ucieczka panów czeskich.
S Binder⁸⁾ omawia sprawę hegemonii Prażan w wojnie husyckiej.
Wostry poświęcił większą pracę panowaniu króla Albrechta II,
(1437 — 1439)⁹⁾. Wybór Władysława Jag. na tron czeski opracowali
w ostatnich czasach historyk polski: Fr. Papée (Świat słowiański r.
1906, T. II) i Zdeněk Nejedlý¹⁰⁾, historyk czeski. Nejedlý przed-

1) Vypsání husit. války, (3 wyd. popr, Praga 1905).

2) Bojiště válek husitských od r. 1419—1434. (Litomierzyce 1903).

3) Zčásti ve východních Čechách (1402—1414) a přepadení kláštera Opatovického 1415 (Čas. Mus. K. Č., T. 77, r. 1903).

4) Čechové na koncilu kostnickem (Č. Č. H., T. IX, r. 1903).

5) Husité a concilium Basilejské v letech 1431 a 1432, (Č. Č. H., T. VI, r. 1901).

6) Hus a Wiclif (Čas. Mat. M; T. 27, r. 1903, tamże odpowiedź Flajšhansa).

7) Bitva u Lipan (Vest. čes. Spol. nauk r. 1903, Nr. 16).

8) Die Hegemonie d. Prager im Hussitenkriege, T. II, Praga 1903.

9) König Albrecht II. Praga 1906, str. 3+180.

10) Volba krále Vladislava II, r. 1471, (Č. Č. H., T. XI, r. 1905).

stawia wypadki po śmierci Jerzego z Podiebradu i omawia dwie poważne kandydatury: Macieja kr. węg. i Albrechta woj. saskiego, zaznaczając, że trzecia kandydatura — królewicza pols. Władysława, zjawiała się zupełnie niespodziewanie, z inicjatywy Kazimierza Jag., który, na wieść o wypadkach w Czechach, natychmiast zjechał z Litwy do Krakowa, aby rozpocząć działanie. Sejm kutnohorski obrał Władysława królem czeskim, a lwia część zasługi takiego wyniku przypisuje autor zręcznie przeprowadzonej misji Dobiesława z Kurozwęk, zwanego powszechnie w Czechach „Lubelczykiem“.—Znana jest powszechnie osoba Jana Kapistrana; działalność jego antyhusycka dotknęła także i Polskę, w której przez dłuższy czas przebywał. Dwie świeże prace rzucają dużo światła na tę postać. Pierwsza *Zdeneka Nejedlý'ego*¹⁾, zestawiająca materiał źródłowy i literacki, dotyczący tej postaci, przedstawia podróżę Jana Kapistrana, a więc i podróż jego do Polski, i obejmuje, obok biografii, działalność tego męża, jako nauczyciela i reformatora;—druga *E. Jacoba*²⁾, oparta na rękopisach mów i traktatów, znajdujących się w Bibliotece uniwersyteckiej we Wrocławiu, zaznaja nam z nauką mistrza.

Epoka niezawisłości korony czeskiej zamyka się na r. 1526; rok ten stanowi również kres dla prac monograficznych nad historią czeską, nie w tym znaczeniu, żeby ich z zakresu epok późniejszych wogóle nie było, lecz z tego względu, że jest ich znacznie mniej i że spływają się one odtąd z historią austrijacką, lub niemiecką. Z zakresu wieku XVI, spotykamy się najczęściej z pracami, dotyczącymi reformy religijnej; podobnież i co do wieków XVII i XVIII. zajmują się historycy czescy zagadnieniami religijnymi, lub też kwestyami natury społecznej (bunt chłopskie) ściśle wówczas związanymi z ruchem religijnym. Wspomnimy tedy jeszcze o kilku ciekawych pracach w porządku chronologicznym, podług ich treści. Tak więc, zanotujemy trzy prace, dotyczące w. XVI: *V. J. Nováček*³⁾ wydał relację Antoniego Martinelli o podróży kardynała Aldobrandiniego do Polski i o jego przybyciu do Krakowa i Pragi. Aldobrandini jechał wtedy z polecenia papieża Sykstusa V, w celu interwencji; chodziło o uwolnienie Maksymiliana austriackiego, kandydata do tronu polskiego, po ujęciu go pod Byczyną, (relacja znajduje się w archiwum Borghesów Ser. I. Nr. 840 — 843, fol. 1—11); *Jar. Bidlo*⁴⁾ przedstawia udział w poselstwie litewskim do Moskwy w r. 1570 brata Jana Rokyty, konseniora związku braci czeskich w Polsce. Poselstwo miało konferować z Iwanem Groźnym o następstwie tronu po bezpotomnej śmierci Zygmunta Augusta, Rokyta zaś zamierzył popierać związki brackie w państwie Iwana i uzyskał posłuchanie u cara, który wdał się z Rokytą w szeroką dyskusję

1) Česká misie Jana Kapistrana (Čas. Mus. K. C., T. 74, r. 1900).

2) Johannes v. Capistrano, II część, r. 1905.

3) Antonii Martinelli de Hippoliti Aldobrandini, S. R. E. cardinalis legati apostolici itinere in Poloniam eiusque Cracoviam et Pragam introitu narratio (Věst. čes. spolec. nauk. r. 1903. Nr. 16).

4) Br. Jan Rokyta u cara Ivana Hrozného (Č. Č. H., T. IX, r. 1903).

religijną, przyczem kazał mu odpowiedzieć piśmiennie na dziesięć pytań religijno-kościelnych. Dnia 18 czerwca dał Rokyta żadaną odpowiedź, którą car w zupełności potępił, zakazując szerzenia związków brackich w swym państwie, ale zostawiając samemu Rokicie swobodę osobistą. J. Kárássek¹⁾, nawiązując do pracy J. Czubka „O dwóch broszurach politycznych z r. 1587 i 1588“, napisanych przez Bartosza Paprockiego, z których druga: „Pamięci nierządu w Polsce“, dedykowana Wilhelmowi z Rozenberga, najwyższemu burgrabiemu czeskiemu, kreśli stosunki i zarys partii politycznych w Polsce, po wygaśnięciu Jagiellonów, w czasie elekcji z r. 1573, 1575, 1587, oraz omawia powstałą z tego powodu literaturę polityczną, w której Warszewicki i Paprocki występują jako zwolennicy Habsburgów, a Paprocki—nadto—jako przeciwnik Rozenberga, ich pośrednika.

Wieku XVII dotyczą prace: J. Glücklicha²⁾, który przedstawił, jak katolicy przeciw Braciom czeskim, mimo oburzenia rycerstwa, uzyskali u cesarza Rudolfa II rozporządzenie, dotyczące mianowania na wysokie urzędy wyłącznie katolików. Praca C. Jahnela³⁾ oparta na materyale archiwalnym, przedstawia szczegółowo wypadki wojny 30-letniej z lat 1631—1648, na terytoryum Czech północnych. F. Tvaružek w pracy, p. t. Marsch der polnischen Hilfsarmee unter König Johann III Sobieski durch Schlesien und Mähren im J. 1683 (Z. D. V. r. 1901) złożył hold talentowi taktycznemu Sobieskiego, który dla osłonięcia swej głównej armii, jaką sam na południe prowadził, wysłał pod Sieniawskim awangardę, mającą zaślaniać po drodze (Tarnowice, Opawa, Ołomuniec, Berno) jego pochód pod Wiedeń od napadu ze strony zachodniej. Z zakresu XVIII stulecia zaznaczamy pracę J. Ružički⁴⁾, w której autor wywodzi, jak głos czeski sprzyjał wyborowi małżonka Maryi Teresy, Franciszka Lotaryńskiego, na cesarza, ale się nie ostał z powodu bitwy pod Molwitz (1741) i przerwania się Francji na stronę przeciwną, tak, że cesarzem obrany został Karol VII; dalej pracę A. Slavíka⁵⁾, wykazującą, jak jeszcze w XVIII w. prześladowanie religijne pchało Czechów w kierunku schronienia się do Saksonii i Prus;—pracę J. a. r. Vlček⁶⁾, przedstawiającą jako reprezentantów idei swobody i tolerancji religijnej w Czechach w dobie Józefińskiej: Fr. hr. Kinsky'ego, Ottona Steinbacha, Ungara, Prohazkę, Dobrowsky'ego; — pracę Dengela, w której podaje on wiadomość o sprawozdaniu, dotyczącym stosunków religijnych i finansowych w Czechach, a złożonym przez nuncjusza papieskiego, Józefa Garampiego w r.

¹⁾ Polska dedikace Paprockého Vilémowi z Rosenberga (Čas. Mat. M., T. 27, r. 1903).

²⁾ Mandát proti Bratřim z 2 září 1602, a jeho provádění v letech 1602—1604. (Vest. č. spol. n., r. 1904).

³⁾ Der dreissigjährige Krieg in Aussig und Umgebung (M. V. D., r. 1903).

⁴⁾ Spor o český hlas před volbu císaře Karla VII, v l. 1740—1742 (Č. Č. T. VIII, r. 1902).

⁵⁾ Narodnost a náboženství (Osvěta, t. 24).

⁶⁾ Z doby josefinské (Č. Č. H., T. VI, r. 1900).

1776, po jego przejeździe przez Czechy, kiedy po czteroletniej działalności w Polsce powracał na dwór czeski do Wiednia¹⁾.

Pozostawałoby mi wiele jeszcze do omówienia; miejsce jednak, przeznaczone dla sprawozdań w Przeglądzie Historycznym, każe mi się streszczać w przedstawieniu rzeczy i dlatego, zaznaczając ogólnie, że na polu prac monograficznych, dotyczących historii miast poszczególnych, Czesi dorównywuują Niemcom, zatrzymam się głównie tylko nad olbrzymią monografią miasta Pragi: Dějepis města Prahy, którą Waclaw w Władisław Tomek doprowadził w r. 1901 do r. 1608, (t. XII; tomy do VII-go ukazały się w powtórny, obszerniejszym i poprawnym wydaniu). Jestto dzieło pomnikowe, obejmujące prawie całość historii czeskiej. Tomek, którego podręcznik historii czeskiej przyswoiła naszemu społeczeństwu H. Strażyńska w r. 1903 (2 tomy), zakończył swój długi i pracowity żywot w r. 1905 (ur. w r. 1818); zeszła z nim do grobu historia odrodzenia narodu czeskiego, której szczegóły kreślił w pamiętniku swego żywota, spisywanym już pod koniec życia. Jako uczeń i czciciel Palacký'ego, pociągnięty ze studyów prawnych do historii, razem z Palackým poświęcił się szczególniej badaniom nad dobą husycką, które doprowadził do Jerzego z Podiebradu. Metodę historyczną wyniósł ze szkoły Rankego i Waitza; odznacza się też wybitnym obiektywizmem. Jako charakter, jako pracownik historyczny, jako działacz polityczny — mąż to pierwszorzędnej miary. Pamięci jego hold! — Większą monografię miasta Berna wydał Fr. Šujan: „Dejopis Brna (w zbiorze Wlastiveda r. 1903); tenże sam autor próbuje wyjaśnić etymologię nazwy Berna, identyfikując ją z ptolemeuszowskim: Eburodunum, a przyjmując etymologię słowiańską nazwy Berno od „brn“, pierwiastku słowiańskiego, mającego znaczenie: „mocny“ (pols. obronny). (Čas. Mat. M. T. 24, r. 1900).

Zamiast osobnego ustępu, jaki zamierzałem poświęcić pracom z zakresu historii kościoła, prawa, ekonomii i kultury, zmuszony jestem w krótkości podać najważniejsze publikacje z tego zakresu. — Kamil Krofta²⁾ zajął się zagadnieniem poważnym: stosunkiem kurii apostolskiej do kościoła czeskiego w dobie przedhusyckiej i doszedł do wniosku, że kurya mały wpływ wywierała na stosunki kościelne w Czechach, począwszy od założenia biskupstwa praskiego aż do połowy XII wieku. Dopiero w drugiej połowie tego wieku, z okazji sporu pomiędzy biskupem praskim, a biskupem ołomuńskim, objawia się potężny wpływ papieży, który zaznacza się silnie w w. XII i XIII, skutkiem reform legata Gwidona i działalności biskupa ołomuńskiego Zdika w dziedzinie praw i przywilejów (immunitetów), udzielonych kościołowi czeskiemu, w których obronie w w. XIII walczy bi-

¹⁾ Vest. K. čes. společ. nauk r. 1902, Nr. VI.; w tymże wydawnictwie r. 1903 zwrócił Kalošek uwagę na rzymskie wiadomości o Czechach z r. 1775, znajdujące się w Nunziature di Germania, mianowicie na listy nuncjusza Taruffiego.

²⁾ Č. Č. H., T. X, r. 1904 (Kurie a cirkevni správa zemi českých v době předhusitské).

³⁾ Obrana knížete Vaclava Svatého. Praga 1901.

skup praski Andrzej. Znaczenie polityczne kultu św. Wacława przedstawił J. Kaloŭsek, zestawiając go porównawczo z kultem św. Stefana na Węgrzech. Wystąpił on przeciw legendzie Gumpolda (napisanej wskutek życzenia Ottona II), niewłaściwie przedstawiającej św. Wacława, jako ascetycznego mnicha, gdyż asceza nie przeszkadza rozwojowi poczucia władzy, a człowiek, poddający się jej, mógł być księciem i żywić jaknajdalej idące aspiracje polityczne.

Z prac nad historią prawa czeskiego notuję pracę Kadleca (Čas. Mat. Mor., T. 25, r. 1901, p. t.: Rodinný nedil ve světle dat srvonavacich dějin pravních), dotyczącą ciekawego zagadnienia, t. j. wspólnoty rodzinnej w prawieku u Słowian, t. zw. *zadrugi*. Autor konstatuje tę instytucję w źródłach południowych słowiańskich z w. XIII, oraz w źródłach ruskich, i dochodzi do wniosku, że była ona wspólna wszystkim Słowianom w prawieku. Przeciwnikom swoim odpowiada, że dlatego nie mogą się dopatrzeć istnienia zadrugi u Słowian, gdyż nie odróżniają rzymskiej familii od słowiańskiego rodu; tymczasem pierwsza polegała na tem, że właścicielem majątku rodowego był pater familias, druga zaś — że właścicielem tym był cały ród. Do rzędu przeciwników tego autora należał Pekař (Č. Č. H., T. VI, r. 1900), który co do pierwszej pracy Kadleca (r. 1898) oświadczył, że nie udowodniła ona istnienia zadrugi u Słowian w prawieku. Niezwykle interesującą jest też praca D-ra Miłosława Stiebera¹⁾. Wykazuje w niej autor wpływ prawa zwyczajowego czeskiego na prawo dolno— i górno-austryackie, w dziedzinie t. zw. poręki prawnej (Gewährleistung) oraz, co najważniejsza, udowadnia, że pierwszy Landrecht austriacki (prawo ziemskie), datujący rzekomo z r. 1237, powstał znacznie później, albowiem jest przeróbką pokoju ziemskiego Ottokara II z r. 1254 i zarządzenia ziemskiego tego monarchy z r. 1266. Pod wpływem reakcyi przeciw wpływowi czeskiemu, zawarło zarządzenie ziemskie austriackie z r. 1276 skasowanie w pierwszym Landrechcie właśnie tych przepisów, które wniosły oba przytoczone wyżej pomniki prawne Ottokara II.—Jar. Čelakovský, w wyciągu²⁾ ze swej obszernej historii prawa czeskiego, dowodzi, że miasta niemieckie w swych urządzeniach wzorowały się na miastach romańskich, zachowując jednak swe odrębne właściwości. Tak np. rady miejskie i burmistrzowie—to wpływ wzorów romańskich, natomiast zwierzchność nad miastem (Hofsystem), spoczywająca w ręku panów świeckich i duchownych, traktowanie przez tychże panów członków rady i burmistrza, jako swych urzędników, wpływ ludu na radę, związki kolonistów miejskich i kupców, oraz wytworzenie się patrycyatu, to właściwości miejscowe. Związki cechowe uważa autor za kombinację wpływów romańskich z flandryjskimi.— Monografię prawa górniczego czeskiego podał Adolf

¹⁾ Vliv českých živlů na správu v dolních a horních Rakousích a její význam pro rakouský exekuční proces.—Rocz. cz. Ak. oddział I, r. 1901, str. IX+206):

²⁾ O středověkém radním zřízení městském (Čas. Mus. k. Č., T. 78, r. 1904).

Zycha¹⁾, dzięki wspaniałym pomnikom średniowiecznym igławskim. Wydawnictwo jego wywołało żywą polemikę; szczególnie zwrócono się przeciw drugiemu tomowi, zawierającemu nader ciekawy materiał źródłowy do prawa i gospodarki górniczej w wieku XIII i XIV, wykazano wydawcy nietylko wiele błędów w lekcyi materiału źródłowego, ale zarzucono mu nadto, że go w całości nie wyzyskał. Zamiast łatwo mu dostępnego tłómaczenia prawa królewskiego górniczego Wacława II, dokonanego przez Jana v. Gélnhauzen z w. XV (por. wyżej str. 127) użył on daleko mniej wartościowego tłómaczenia z w. XVI; pominął też znacznie ważniejszy pomnik wyroków najwyższego sądu górniczego, niż ten, jaki wydrukował. Złe wydanie źródeł w II tomie przesądziło rzecz o wartości tomu I-go, w którym autor zestawia wyniki swych badań; wydawnictwo nie spełniło tedy swego zadania.—Fr. Kamenický zebrał w dwu tomach cały szereg wiadomości źródłowych, na których podstawie przeprowadza badanie, dotyczące kwestyi składu, kompetencyi i stosunku sejmów morawskich do panującego w okresie lat 1526 — 1628. W r. 1628 tracą Morawy odrębną samoistność polityczną. (Zemské sněmy a sjezdy 1526—1628, Brno 1900—1902). Byłoby do życzenia, aby autor był ściślejszy i zamiast opowiadań podawał pravidła, ujmujące konstytucyę prawnopañstwową Moraw; wydawnictwo zresztą bardzo staranne.—Karel Adámek omawia t. zw. księgi smolne wschodnich miast czeskich; były to „czarne“ księgi sądowe, w których procesy, wyroki i kary notowano w sprawach karnych, przeprowadzanych za pomocą straszliwych tortur. Autor opisuje urządzenie sądowe, jego kompetencyę, środki procesualne i karne, przyczem dochodzi do wniosku, że dopiero po bitwie białogórskiej nastąpiło okrucieństwo w tych sądach, kiedy zniesiono prawo apelacyi od ich wyroków. Reforma łagodząca nastąpiła dopiero w r. 1724. Owe sądy karne były środkiem nacisku w ręku reakcyi katolickiej i służyły do ucisku chłopstwa.

Z zakresu historii finansów ogłosił Čenek Klier rozprawę pt. Stručný nástin bernictví království českého v dobách před valkami husitskými (Čas. Mus. kr. Č. T. 76, r. 1902), która wyjaśnia, że wyraz „berna“ (nazwa podatku w Czechach) poraz pierwszy pojawia się w dok. z r. 1208; następnie autor omawia i rozróżnia rozmaite rodzaje „bernów“, dzieląc je na „berna regalis“, płynące z dóbr królewskich i „berna generalis“, opłacane przez ogół poddanych, miasta i Żydów. R. Dvořák podał doskonały obraz stosunków podatkowych na Morawach w epoce 1792 — 1835; obywatele, mimo zwiększania się podatków, stale i gorliwie je płacili. Podobno d'Elvert's'a: Finanzgeschichte czyni tę publikacyę Dvořaka: Finanční břemena Moravy za císaře Františka I (Čas. Mat. Mor. r. 1904, t. 28)—zbyteczną.

Historya szkół w Czechach ma swego badacza w osobie Zyg-

¹⁾ Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts v Iglau T. I, str. 348, T. II. str. 518, Berlin 1900.

²⁾ Ze smolných knih vychodočeských měst, Čas. Mus. k. Č., T. 77, r. 1903.

gmunta Wintera; jako dodatek do swej dwutomowej pracy z historii uniwersytetu praskiego, ogłosił on nowe dzieło: *Život a učeni na partikulárních školách w XV a XVI století*, (Praga 1901). Tytuł jej tak wyraźny, że treści niema potrzeby wykładać; wystarczy nadmienić, że dorzuca ona niezwykłą ilość nowych wiadomości do przedmiotu, dotychczas niezbadanego. Drugą pracą tegoż autora jest: *Platy a důchody učitelské z XVI věku*. (*Čas. Mus. kr. Č. t. 74, r. 1900*); wykazuje on w niej, że w w. XVI opłacali sami uczniowie swych nauczycieli. Wynagrodzenie pod względem wysokości i terminu placenia było w różnych miejscowościach rozmaite, a nazywało się „iura scholaria“; zazwyczaj było ono płacone kwartalnie lub tygodniowo. Oprócz tych dochodów zwyczajnych mieli nauczyciele i dochody nadzwyczajne ze sprzedaży pieśni, czytanek i kalendarzy, przez uczniów na dochód nauczyciela przepisywanych. Pierwsza wiadomość o stałej płacy nauczycieli pochodzi z r. 1370; pobierał ją kierownik szkoły w Rozenbergu. Ten sam autor poświęcił dwie rozprawy historii rzemiosł; w pierwszej pt. *První cechy řemeslné v Čechách* (*Čas. Mus. kr. Č., T. 78, r. 1904*), stwierdza, że rzemiosła organizowały się naprzód w Niemczech, skąd żywcem zostały przeniesione do Czech. Mimo braku odpowiednich źródeł, można już w w. XIII znaleźć w Czechach bractwa rzemieślnicze. Prawdziwe cechy rzemieślnicze powstają później; pierwszy np. cech krawiecki w Pradze spotykamy dopiero w r. 1318. Autor przechodzi po kolei czas powstawania cechów w Czechach, omawia ich organizację i znaczenie. W pracy pt.: *Řemesla dle národnosti v Starém Městě Pražském* (*Čas. Mus. K. Č., T. 75, rok 1901*) konstatuje Winter na podstawie ksiąg miejskich, że napływ rzemieślników niemieckich do Pragi zaczął wzrastać dopiero od r. 1526 — 1622, tak, że w ostatnich latach wynosi już 50%. W pracy tej znajdujemy też przedstawienie stosunku ilościowego rzemieślników innych narodowości, szczególnie Polaków i Włochów, do rzemieślników miejscowych. W a c ł a w Schulz w pracy pt.: *Príspevky k dějinám moru v zemích českých z let 1531—1746* (*Vest. čes. ak. r. 1904*) wylicza okresy, w których móř nawiedził Czechy i omawia środki zaradcze, jakie władze przeciw tej klęsce podejmowały. J. K l v a n a: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, przedstawia ciekawy zabytek z w. XVII, znajdujący się w archiwum miejskim w Bojkowicach, a zawierający wyroki na ludzi, powieszonych przez kata za czary, morderstwa, cudzołóstwo, rozwiązłość, zdradę, kradzież pszczoł itp. Autor daje wyciąg najciekawszych wyroków, zawartych w tym pomniku.—Historia sztuki niema dotąd opracowania obszernego w Czechach. takiego np. jakie mają już Morawy. Prokop August wydał historię sztuki na Morawach w czterech tomach z 1600 ilustracjami. Podobne dzieło, ale znacznie większe, zapowiada w Czechach Ferd. Lechner. Wydawnictwo: *Soupis památek historických a uměleckých w Kralovstvi českém*, doszło w r. 1905 do tomu 15-go; zawiera ono bogaty materiał do historii sztuki, a pracuje nad nim cały szereg badaczy.—Historia literatury czeskiej dziewiętnastego stulecia gromadzi także grono współpracowników, na którego czele stoi Jar. Vlček. Do r. 1903 wyszły dwa tomy tej literatury, doprowadzając rzecz zaledwie do wystąpienia Palacký'ego, Šafařika i poety Čelakovského.

Zamykając sprawozdanie niniejsze, pragnę poświęcić kilka słów historykowi czeskiemu, Jarosławowi Gollovi, który w r. 1906 obchodził 60-letnią rocznicę swych urodzin i któremu jego „żacy“ poświęcili zbiór prac: Sbornik praci historických (str. 388, 4°). Goll, historyk i poeta (ogłosił urywki przekładu „Pana Tadeusza“) przechodził szkołę Waitza w Getyndze, a bawiąc poza granicami kraju, zajmował się dziejami Francji i Anglii. Po powrocie do Czech, zaczął od badań w. XVI-go, poczem przeniósł się w czasy husyckie (por. König Sigmund und Polen r. 1894), wreszcie cofnął się jeszcze dalej wstecz i napisał rzecz o Czechach i Prusach w wiekach średnich (r. 1897), dedykowaną uczonemu polskiemu, prof. Malinowskiemu. W pracy tej siłą rzeczy dotknął wielu zagadnień, dotyczących Polski; nadto napisał mnóstwo rozpraw drobnych. W sposobie opracowania tematów historycznych, Goll pociąga za sobą czytelnika, wprost go podbija; cechuje go niezwykle opanowanie materiału źródłowego, którego w niczem nie narusza, a mimo to pozwala sobie na rzucanie konjunktur bardzo śmiałych. Nic dziwnego, że wywołał wśród swoich uznanie i cześć; polot bowiem, który jest darem talentu, pozwala mu przenikać i rozwiązywać najzawilsze zagadki historyczne, przy zachowaniu doskonałej formy literackiej. Niezwykle to uznanie, skoro w gronie „żaków“ Jar. Golla znaleźli się najtężsi pionierzy nauki czeskiej i złożyli mu w darze dziękczynnym plody swego pióra. W rzędzie 20 autorów, których prace pomieszczone są w tej księdze pamiątkowej, spotykamy nazwiska: Niederlego, Friedricha, Stastnego, Pekařa, Nováka, Šimaka, Krofty, Tobolki itd.—wszyscy dali mniejwięcej rozprawki arkuszowe, idące po sobie w chronologicznym porządku przedmiotów. Friedrich omówił dwa najdawniejsze dokumenty klasztoru Raigern z r. 1045 i 1048, dochodząc do wniosku, że oba są falsyfikatami, opartymi na dokumencie dla Břevnova z r. 993. Novák ocenia formularz drugiej małżonki Ottokara II,—Kunegundy, dzieląc go na trzy grupy dokumentów, z których pierwsza — nieautentyczna, druga — przeważnie autentyczna, trzecia zaś całkowicie autentyczna. Autor ich jest jeden, a nazywa się: magister et dominus Bohuslaus; był on prawdopodobnie notaryuszem na dworze królowej. Formularz pochodzi z lat 1271—73. Šusta wyjaśnia, że Henryk Karynecki opierał swe nadzieje co do wyboru na tron czeski w r. 1306, na dokumencie króla rzyms. Ryszarda, w którym Ottokar II, widząc się bez męskiego potomstwa (1264—1271), uzyskał przyznanie dziedziczości w linii żeńskiej rodowi Przemyślidów. Księgę pamiątkową, bardzo starannie wydaną, zdobi podobizna Jar. Golla; z głową nieco pochyloną, zdaje się zasłużony jubilat spoglądać przed się z zadumą, ogarniając z jednej strony przeszłość, z drugiej — przyszłość, dla których niech długo jeszcze pracuje ten dzielny patriota czeski.

ABDON KŁODZIŃSKI.